

Zaginione zabytki egipskie z Wilanowa

Kacper Laube

MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-2474-4795](https://orcid.org/0000-0003-2474-4795)

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy grupy ośmiu zaginionych obiektów starożytnych, które najprawdopodobniej zostały sfotografowane w Pałacu w Wilanowie w latach czterdziestych XX wieku. Zabytki te niemal na pewno wchodziły w skład dawnej kolekcji sztuki starożytnej, której część jest do dnia dzisiejszego zachowana w zbiorach Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Wśród zaginionych obiektów znajdowały się figurki wykonane z kamienia, brązu oraz prawdopodobnie fajansu. Fotografie zaginionych zabytków, zachowane w zbiorach archiwalnych Muzeum Narodowego w Warszawie nie zostały jak dotąd opublikowane. Zabytki na nich uwiecznione zostały po raz pierwszy szczegółowo omówione w niniejszej pracy, co stanowi istotny wkład w badania nad kolekcją wilanowską. Pod uwagę wzięto ich identyfikację, datowanie oraz połączenie niektórych spośród nich z pozycjami spisanyymi w inwentarzu Pałacu w Natolinie w 1867 roku.

SŁOWA KLUCZOWE

Wilanów, Natolin, straty wojenne, figurki egipskie, figurki grobowe, brązy starożytne, pałac w Wilanowie, Muzeum Pałacu Króla Jana III, Muzeum Narodowe w Warszawie, kolekcja sztuki starożytnej, rzeźba egipska, kolekcja sztuki egipskiej

Zaginione zabytki egipskie z Wilanowa

Kacper Laube

MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-2474-4795](https://orcid.org/0000-0003-2474-4795)

Zbiór zabytków egipskich z kolekcji Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie składa się obecnie z 36 niewielkich obiektów datowanych na I tysiąclecie p.n.e., wśród których znajdują się figurki bóstw, władców oraz osób prywatnych. W roku 2015 zostały one opracowane przez Aleksandrę Majewską (1943–2022), wieloletnią kustoszkę Kolekcji Egipskiej w Muzeum Narodowym w Warszawie¹. W jej książce znalazła się również krótka wzmianka dotycząca zachowanych fotografii obiektów egipskich, których los po sfotografowaniu w latach czterdziestych XX wieku pozostaje nieznany. Grupa ta nie była omawiana w dotychczasowej literaturze naukowej i jest tu prezentowana po raz pierwszy.

Zbiory egipskie w Wilanowie

Kolekcja zabytków starożytnych, zgromadzonych w Pałacu w Wilanowie, została zapoczątkowana przez hr. Stanisława Kostkę Potockiego (1755–1821), zwanego „ojcem archeologii klasycznej w Polsce”, który w roku 1805 udostępnił publiczności swe zbiory. Zgromadził on w Wilanowie znakomitą kolekcję waz greckich² oraz okazały zespół marmurów antycznych³. Co więcej, według zachowanych przekazów, prowadził on w 1786 roku amatorskie

wykopaliska w miejscowości Nola w Królestwie Neapolu⁴. Historia obiektów starożytnych pochodzenia egipskiego, które znalazły się w pałacu wilanowskim, sięga natomiast roku 1827, gdy w literaturze pojawiły się pierwsze wzmianki o tego typu obiektach. Zostały one wyczerpująco omówione przez Majewską w połączeniu z wcześniej niepublikowanymi informacjami zaczerpniętymi z pałacowych inwentarzy⁵. W czasie drugiej wojny światowej zbiory egipskie, razem z innymi zabytkami z kolekcji wilanowskiej znalazły się pod niemiecką administracją okupacyjną, lecz jak dotąd nie odnotowano wśród nich strat wojennych⁶. W 1946 roku zespół obiektów egipskich z Wilanowa trafił do Muzeum Narodowego w Warszawie⁷, gdzie pozostał aż do roku 2017. Został wówczas zwrócony do Muzeum Pałacu Króla Jana III, gdzie znajduje się na ekspozycji stałej w tzw. Gabinecie Starożytności. W zachowanej do naszych czasów kolekcji nie ma niektórych obiektów egipskich wymienianych w dawnych inwentarzach oraz publikacjach omówionych przez Majewską. Są to: brązowa figurka ro-puchy z głową ludzką, dwie mumie dziecięce, figurka fajansowej małpki, oraz sześć skara-beuszy⁸. Niewykluczone, że starożytności te zaginęły lub zostały włączone do innych kolekcji jeszcze przed rokiem 1939. W przeciwnieście

do tej grupy przedmiotów, do strat poniesionych w okresie drugiej wojny światowej można z pewną dozą ostrożności zaliczyć zabytki omówione w dalszej części niniejszego artykułu.

Zapomniane fotografie z Muzeum Narodowego w Warszawie

W książce Majewskiej znalazła się krótka wzmianka dotycząca nieopublikowanych jak dotąd fotografii części zabytków egipskich z kolekcji wilanowskiej. Zdaniem badaczki fotografie te zostały najprawdopodobniej wykonane przez Zofię Tomaszewską w latach 1941–1942, gdy fotografowała ona wazy greckie z kolekcji słubickiej, wchodzącej w skład zbiorów wilanowskich⁹. Nie jest jednak wykluczone, że zabytki te zostały sfotografowane w roku 1945 przed przekazaniem ich do Muzeum Narodowego¹⁰. Dodatkowo, Majewska stwierdziła, że nie można rozstrzygnąć, czy wszystkie spośród zaginionych zabytków pochodzą pierwotnie z kolekcji wilanowskiej, jako że po zakończeniu drugiej wojny światowej do Wilanowa, w ramach tzw. akcji rewindykacyjnej, mogły trafić obiekty z innych kolekcji¹¹. Biorąc pod uwagę, że fotografie zabytków egipskich zostały zachowane razem ze zdjęciami ceramiki greckiej i przedstawiają je na niemal identycznym tle, jest prawie pewne, że powstały w tym samym czasie, czyli w latach 1941–1942. Według Majewskiej, spośród 31 niewielkich fotografii, 20 przedstawia 18 obiektów z kolekcji, która w roku 1946 trafiła do Muzeum Narodowego¹², natomiast obiekty z dziewięciu innych fotografii (pięć figurek bóstw, trzy figurki *uszebti* oraz figurka rzymskiego wojownika) nie zostały przez nią zidentyfikowane¹³. Analizując ponownie te fotografie, odnalazłem niewielkie karteczki z adnotacjami naniesionymi przez Majewską w 2013 roku. Zawierają one informacje o tym, które obiekty nie zostały przekazane do Muzeum Narodowego w roku 1946 i tym samym uchodzą za zaginione.

Przeprowadzona przeze mnie analiza pozwala stwierdzić, że w rzeczywistości 23 fotografie spośród 31 zachowanych, ukazują 21 obiektów, które przetrwały w kolekcji. Pomyłka Majewskiej wynika z błędnego rozpoznania dwóch figurek grobowych z fotografii III.4 oraz

il. 1 Figurki grobowe uwiecznione na fotografiach wraz z ich odpowiednikami zachowanymi w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; fotografia III.4 odpowiadająca obiektowi Wil.5466 oraz fotografia XLII.7 odpowiadająca obiektowi Wil.5463 fot. Muzeum Narodowe w Warszawie oraz Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

XLII.7 jako zaginionych, podczas gdy są one zachowane w kolekcji wilanowskiej pod numerami inwentarzowymi Wil.5466 oraz Wil.5463 (il. 1)¹⁴. Co więcej, Majewska niestudnie uznała, że figurka Nefertuma, uwieczniona na innej fotografii (XLI.7), znajduje się nadal w kolekcji. Tym samym należy stwierdzić, że w rzeczywistości mamy do czynienia z fotografiami ośmiu zaginionych zabytków (sześć figurek egipskich bóstw, jedna figurka grobowa, oraz figurka „wojownika”)¹⁵. Poniżej przedstawiam ich listę:

- A) Mumiokształtna figurka grobowa (il. 2–A), prawdopodobnie wykonana z kalcytu i ukazująca postać w trójdzielnej peruce

il. 2 Zaginione zabytki: A – figurka grobowa (fotografia XLII.4), B – figurka Tawaret (fotografia XLII.1), C – figurka niezidentyfikowanego bóstwa (fotografia XLI.11), D – figurka Nefertuma (fotografia XLI.9)
fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

il. 3 Zaginione zabytki: E – figurka Ozyrysa (fotografia XLII.8), F – figurka Hathor lub Izidy (fotografia XLI.5), G – figurka Nefertuma (fotografia XLI.7), H – figurka Herkulesa (fotografia XLI.6)
fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

ze skrzyżowanymi rękami ukrytymi pod całunem, spod którego widać jedynie umieszczone na piersiach dłonie. Na figurce najprawdopodobniej znajdowała się wyryta lub namalowana inskrypcja, lecz na zachowanej fotografii jest ona niewidoczna. Figurkę należy datować na okres XVIII–XIX dynastii¹⁶.

- B) Kamienna statuetka przedstawiająca Tawaret (il. 2–B) pod postacią ciężarnej samicy hipopotama, stojącej na tylnych łapach lwa z ludzkimi rękami ułożonymi wzdłuż ciała. Postać ma obwisłe piersi, a na jej głowie spoczywa trójdzielna peruka zwieńczona cylindrycznym nakryciem. Na bocznej ścianie figurki znajdują się wgłębienia, które mogą sugerować

obecność znaku ochrony *sa*, przedstawianego pod postacią węzła, który jest charakterystyczny dla ikonografii Tawaret. Statuetka pochodzi prawdopodobnie z Okresu Późnego lub Okresu Ptolemejskiego¹⁷.

- C) Figurka niezidentyfikowanego bóstwa (il. 2–C) wykonana prawdopodobnie z kamienia lub fajansu przedstawia postać ludzką w przepasce biodrowej z lewą nogą wysuniętą do przodu oraz rękami ułożonymi wzdłuż ciała. Figurka pochodzi prawdopodobnie z Okresu Późnego lub Okresu Ptolemejskiego.
- D) Fragment figurki Nefertuma (il. 2–D) wykonanej prawdopodobnie z kamienia

lub fajansu. Postać została ukazana w przepasce biodrowej, ma trójdzielną perukę, brodę oraz ręce ułożone wzdłuż ciała. Figurka pochodzi prawdopodobnie z Okresu Późnego lub Okresu Ptolemejskiego.

- E) Brązowa figurka Ozyrysa (il. 3–E) pod postacią mumii w koronie *atef*, zwieńczonej dyskiem słonecznym, ozdobionej ureuszem oraz baraniami rogami. Postać jest owinięta w całun, z którego rozcięć wyłaniają się ręce umieszczone swobodnie jedna nad drugą, nie krzyżując się (postać w dłoniach dzierży berło *heka* oraz bicz *nechacha*). Figurkę należy prawdopodobnie datować na okres XXV–XXVII dynastii¹⁸.
- F) Brązowa figurka ukazująca Hathor lub Izydę (il. 3–F)¹⁹ stojącą na prostokątnym postumencie, z wystającym od spodu czopem. Ręce postaci są opuszczone wzdłuż ciała, a na jej głowie znajduje się trójdzielna peruka ozdobiona ureuszem oraz zwieńczona wysokimi krowimi rogami. Pomiędzy nimi znajdują się dwa pióra, u dołu których być może znajdował się dysk słoneczny. Figurka powstała prawdopodobnie w Okresie Późnym lub Okresie Ptolemejskim.
- G) Fragment brązowej figurki Nefertuma (il. 3–G) ukazanego z lewą nogą wysuniętą do przodu. Postać nosi brodę i jest odziana w przepaskę biodrową. Ma ręce opuszczone wzdłuż ciała. Na głowie ma trójdzielną perukę, najprawdopodobniej ozdobioną ureuszem, a na niej widnieje korona w formie kielicha lotosu, z którego wyłaniają się dwa połączone ze sobą pióra. Peruka jest dodatkowo połączona z lotosową koroną za pomocą dwóch przeciwległych przeciwwag *menat*. Figurka powstała prawdopodobnie w Okresie Późnym lub Okresie Ptolemejskim.
- H) Brązowa figurka Herkulesa (il. 3–H)²⁰, ukazująca nagiego mężczyznę, stojącego na lekko rozstawionych nogach. Postać unosi prawą rękę i trzyma w niej maczugę.

Wokół lewego ramienia ma zapewne owiniętą lwią skórę. Typ przedstawienia określa się jako Herkules w pozie bojowej (*Ercole in assalto*). Figurka powstała najprawdopodobniej w warsztacie włoskim w II–I w. p.n.e.²¹. W obecnej kolekcji w Wilanowie nie zachowały się żadne brązy antyczne pochodzenia nieegipskiego, a figurka mogła zostać pozyskana przez Kostkę Potockiego w czasie jego pobytów w Italii lub nawet prowadzonych tam przez niego amatorskich prac wykopaliskowych.

Część zaginionych zabytków można z pewną dozą ostrożności połączyć z pozycjami spisnymi w inwentarzu Pałacu w Natolinie w 1867 roku. Obejmuje on co najmniej 44 obiekty egipskie znajdujące się w tamtym czasie w etażerze hr. Aleksandry Potockiej (1818–1892), które przynajmniej częściowo zostały sprowadzone z Pałacu w Wilanowie, a następnie do niego odesłane²². Przykładem jest zaginiona figurka grobowa, która teoretycznie może odpowiadać jednej z pozycji określonych w inwentarzu jako „mumia leżąca gipsowa” lub „mumia kamienna”²³. Dodatkowym przykładem jest figurka Herkulesa, która może odpowiadać obiektowi określonemu jako brązowa figurka obnażonego mężczyzny z podniesioną ręką na czarnym marmurowym postumencie²⁴. Ze względu na brak dokładniejszych informacji, Majewska nie zdołała przyporządkować do tych opisów konkretnych obiektów z zachowanej kolekcji. Przy tym na dwóch spośród zaginionych zabytków (statuetka Tawaret oraz figurka niezidentyfikowanego bóstwa) znajdują się umiejscowione na tylnych powierzchniach obiektów nalepki, lecz naniesione na nich adnotacje są niewidoczne.

Dokonane tu omówienie zaginionych obiektów starożytnych z Wilanowa daje szansę na ich identyfikację w przyszłości. Należy mieć nadzieję, że zaistnienie tych obiektów w literaturze naukowej oraz dalsze badania archiwalne pozwolą ustalić ich dokładne pochodzenie oraz późniejszy los, co mogłoby się przyczynić do ich odzyskania i włączenia do kolekcji prezentowanej w Gabinecie Starożytności w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

- ¹ Aleksandra Majewska, *Zbiory egipskie w Wilanowie*, Warszawa 2015. Zob. dodatkowo wspomnienie o autorce: Monika Dolińska, *Aleksandra Majewska (10 kwietnia 1943 – 30 kwietnia 2022) / Aleksandra Majewska (10 April 1943 – 30 April 2022)*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. Nowa Seria / Journal of the National Museum in Warsaw. New Series” 2023, 12(48), s. 294–299.
- ² Witold Dobrowolski, *Wazy greckie Stanisława Kostki Potockiego. Próba rekonstrukcji kolekcji*, Warszawa 2007.
- ³ Barbara Tkaczow, *Lapidarium wilanowskie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1970, t. 14, s. 471–479.
- ⁴ Zob. np.: Mario Cesarano, *Stanisław Kostka Potocki e gli scavi archeologici a Nola* [w:] *Archeologia, Letteratura, Collezionismo. Atti del Convegno dedicato a Jan e Stanisław Kostka Potocki – 17–18 aprile 2007*, red. Elżbieta Jastrzębowska, Monika Niewójt, Roma 2008, s. 174–202.
- ⁵ A. Majewska, *Zbiory egipskie...*, op. cit., s. 19–49.
- ⁶ Żadne zabytki starożytne z Wilanowa nie widnieją w opublikowanym katalogu strat wojennych obiektów sztuki starożytnej – Grażyna Mizera, *Straty wojenne. Sztuka starożytna. Obiekty utracone w Polsce w latach 1939–1945*, t. 1–2, Poznań 2000.
- ⁷ Łącznie przekazano 38 zabytków, z czego 36 to obiekty egipskie, zaś dwa pozostałe są reprezentowane przez brązowy chiński dzwon typu *yongzhong* (Wil.5439) oraz kamienną rękojęść o niezidentyfikowanej przynależności kulturowej (Wil.5459).
- ⁸ Zob. przyp. 5.
- ⁹ A. Majewska, *Zbiory egipskie...*, op. cit., s. 47. Omawiane materiały są zachowane w Archiwum Zbiorów Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie (teczka nr V.5: Depozyty Wilanów). Zachowane fotografie są w dużej mierze niekompletne i znajdują się w pięciu małych kopertach, na których zapisany został numer rolki negatywowej oraz liczba zdjęć.
- ¹⁰ A. Majewska, *Zbiory egipskie...*, op. cit., s. 47.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² Jedna z fotografii (III.6) przedstawia wspomniany wyżej chiński dzwon typu *yongzhong*.
- ¹³ A. Majewska, *Zbiory egipskie...*, op. cit., s. 47, przyp. 134.
- ¹⁴ Porównanie współczesnej fotografii obiektu Wil.5463 z jego fotografią archiwalną pokazuje, że figurka od czasu sfotografowania w latach czterdziestych XX w. utraciła swój dolny fragment, który się nie zachował.
- ¹⁵ Ze względu na brak zachowanej dokumentacji, opisy omówionych obiektów powstały wyłącznie na podstawie fotografii archiwalnych. Co więcej, jedynie w przypadku niektórych zabytków możliwe jest ich precyzyjne datowanie, podczas gdy w przypadku pozostałych, datowanie jest jedynie przybliżone ze względu na brak widocznych inskrypcji, korozję pokrywającą powierzchnię brązowych figurek oraz niską jakość fotografii.
- ¹⁶ W świetle typologii figurek grobowych Hansa Schneidera, zabytek powinien zostać zaliczony do grupy VB1, datowanej głównie na okres XVIII–XIX dynastii. Figurki z tej grupy ukazują mumiokształtną postać bez brody, z dłońmi, które nie dzierżą amuletów – Hans Diederik Schneider, *Shabtis: An Introduction to the History of Ancient Egyptian Funerary Statuettes with a Catalogue of the Collection of Shabtis in the National Museum of Antiquities at Leiden*, t. 1 (tekst) oraz t. 3 (tablice), Leiden 1977, s. 187–190, fig. 22.
- ¹⁷ Ze względu na brak widocznych inskrypcji, datowanie omawianej statuetki jest utrudnione. Biorąc jednak pod uwagę, że zdecydowana większość kamiennych przedstawień Tawaret powstała w Okresie Późnym oraz w Okresie Ptolemejskim, statuettę z Wilanowa prawdopodobnie również należy datować na jeden z tych dwóch okresów. Zróżnicowane statuetki oraz amulety Tawaret zostały w przeszłości opracowane przez Georges’a Daressy’ego w ramach publikacji katalogu kolekcji Muzeum Egipskiego w Kairze – Georges Daressy, *Catalogue général des antiquités*

égyptiennes du musée du Caire Nos. 38001–39384: *Statues de divinités*, t. 1 (tekst) oraz t. 2 (tablice), Caire 1905–1906, s. 284–296 (CG 39145–39203), PL. LV.

- ¹⁸ Zaokrąglona twarz oraz nieco opadające usta Ozyrysa zdają się przywoływać styl XXV dynastii, gdy Egiptem rządili władcy z Kusz, lecz ze względu na jakość zachowanej fotografii oraz korozję pokrywającą powierzchnię figurki, tak dokładne datowanie jest niepewne i tym samym wydaje się właściwym, aby datować ją na okres pomiędzy XXV a XXVII dynastią. Wartym odnotowania jest również fakt, że figurki tego typu, przedstawiające Ozyrysa w koronie *atef* zwieńczonej dyskiem słonecznym i ozdobionej piórami oraz rogami, zostały znalezione w licznej grupie figurek datowanych na XXVII dynastię, na terenie świątyni Ozyrysa na stanowisku 'Ayn Manâwir w oazie Charga, gdzie ich kontekst sugeruje, że nie stanowiły one darów wotywnych, lecz obiekty wykorzystywane w rytuałach – Florence Gombert-Meurice, *Thousands of Osiris: the archaeological contexts of the bronzes found in the temple of 'Ayn Manawîr and at the Serapeum of Memphis* [w:] *Statues in context: production, meaning and (re)uses*, red. Aurélia Masson-Berghoff, Leuven 2019, s. 197–207. British Museum Publications on Egypt and Sudan, t. 10.

- ¹⁹ Ze względu na brak inskrypcji, które umożliwiłyby precyzyjną identyfikację, figurkę należy przypisać do Hathor lub Izdy. Warto jednak odnotować, że w przeszłości Daressy identyfikował przedstawienia tego typu z Hathor, jako że jedna ze zbliżonych figurek posiadała inskrypcję z jej imieniem – G. Daressy, *Catalogue général...*, op. cit., s. 248 (CG 38979), PL XLIX.

- ²⁰ W przeciwieństwie do opisanych powyżej zabytków, omawiana figurka nie jest pochodzenia egipskiego, lecz wydaje się być uzasadnionym, aby uwzględnić ją w niniejszej publikacji wraz z innymi zaginionymi obiektami starożytnymi.

- ²¹ Za zbliżoną analogię można przykładowo uznać figurkę znaną w sanktuarium Herkulesa w Alba Fucens, która wchodziła w skład depozytu wotywnego datowanego na okres pomiędzy połową II a początkiem I w. p.n.e – Maria Cristina Biella, *I bronzi votivi dal santuario di Ercole ad Alba Fucens*, „*Archeologia Classica*” 2017, t. 68, s. 495 (fig. 4: obiekt 1.a.18).

- ²² A. Majewska, *Zbiory egipskie...*, op. cit., s. 39–46, 172–179 (Tabela II).

- ²³ Ibidem, s. 172 (Tabela II: L.p. 9–10).

- ²⁴ Ibidem, s. 174 (Tabela II: L.p. 34).

BIBLIOGRAFIA REFERENCYJNA

- Biella Maria Cristina, *I bronzi votivi dal santuario di Ercole ad Alba Fucens*, „*Archeologia Classica*” 2017, t. 68, s. 487–517, <https://www.jstor.org/stable/26600510?seq=1> [dostęp: 28.10.2024].
- Cesarano Mario, *Stanisław Kostka Potocki e gli scavi archeologici a Nola* [w:] *Archeologia, Letteratura, Collezionismo. Atti del Convegno dedicato a Jan e Stanisław Kostka Potocki – 17–18 aprile 2007*, red. Elżbieta Jastrzębowska, Monika Niewójt, Roma 2008, s. 174–202, <https://pan.pl/rzym/wp-content/uploads/sites/4/2023/05/Conferenze-123-Archeologia-letteratura-collezionismo-E.-Jastrzebowska.pdf> [dostęp: 28.10.2024].
- Dobrowolski Witold, *Wazy greckie Stanisława Kostki Potockiego. Próba rekonstrukcji kolekcji*, Warszawa 2007.
- Gombert-Meurice Florence, *Thousands of Osiris: the archaeological contexts of the bronzes found in the temple of 'Ayn Manawîr and at the Serapeum of Memphis* [w:] *Statues in context: production, meaning and (re)uses*, red. Aurélia Masson-Berghoff, Leuven 2019, s. 197–207. British Museum Publications on Egypt and Sudan, t. 10.

Majewska Aleksandra, *Zbiory egipskie w Wilanowie*, Warszawa 2015.

Schneider Hans Diederik, *Shabtis: An Introduction to the History of Ancient Egyptian Funerary Statuettes with a Catalogue of the Collection of Shabtis in the National Museum of Antiquities at Leiden*, t. 1, Leiden 1977.

Kacper Laube – archeolog, absolwent Wydziału Archeologii na Uniwersytecie Warszawskim, od 2022 pracował na stanowisku asystenta, a obecnie adiunkta w Zbiorach Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie. Przedmiotem jego zainteresowań jest krajobraz kulturowy stanowisk archeologicznych egipskiej Deltę Nilu oraz historia kolekcjonerstwa starożytności egipskich w Polsce.